

Summary

Melnychenko O. Legal status of spouses in the legislation of Ukraine and countries of the EU.

The article deals with the growth of personal and property alliances with a foreign element which face the choice of law. The legal status of the spouses is used to establish the boundary between civil and family law at the institution of *jus in rem* of the spouses. A circle of individuals having the legal status of the spouses (or equivalent to them) is determined with the help of marriage kinds' classification by various features and determination of the relations between the categories «family» and «spouses» and their characteristics. The legal status of spouses differs depending on each country's regulated complex of: a) set conditions and requirements to marriage; b) the rights and obligations of spouses, and; c) the ratio of formal marriage and marriage on religious grounds. The pointed out regulated elements of the legal status of Muslim spouses (other than the status in civil-law and common-law families) according to the Koran, the Sunnah, *ijma* provokes repugnant judicial practice of its determination in relation to the Ukrainian legislation.

Key words: legal status, spouses, marriage, determine, judicial practice.

Отримано 26.11.2013

УДК 347.2/3

І. В. ЯРЕМОВА

Інна Вікторівна Яремова, аспірант Київського національного університету імені Тараса Шевченка

РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА ТА НАУКОВОЇ ДУМКИ ПРО ВИНИКНЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ДО ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТОЛІТТЯ

Для дослідження розвитку законодавства та наукової думки необхідним є визначення того моменту в історії, який буде достатнім для розуміння усієї сукупності передумов, що зумовили сучасне правове регулювання суспільних відносин, зокрема, щодо виникнення права власності.

Історичний досвід демонструє, що першопочатково право кожної держави формується зі звичаїв, що складаються на її території. З плином часу і впливом багатьох факторів, зокрема, із посиленням державоутворюючих процесів відбувається посилення влади законодавця і закон починає витісняти звичай.

Зокрема, досліджуючи історію російського права, М. Ф. Владимирський-Буданов стверджував, що спокійне племінне (патріархальне) життя слов'ян могло довго обходитися тим незмінним запасом юридичних норм, які вироблені звичаями з незапам'ятних часів. Але з початку X ст. східні слов'яни були залучені в зіткнення з віддаленими країнами – Візантією і західноєвропейським світом. Це зумовило різноманітність у розумінні юридичних норм і змусило узгодити свої вітчизняні норми з чужоземними. Таким чином виникли перші законодавчі прийоми – договори з іноземцями і рецепція чужих законів¹.

Першими законодавчими пам'ятками регулювання питань власності у слов'ян в юридичній літературі прийнято вважати договори Русі з греками 907, 911, 944, 971 рр. Проте, помилково було б вважати, що до цього часу питання власності залишалось не врегульованим.

Ставлення до вказаних договорів у юридичній літературі не є однозначним. Виникають сумніви щодо справжності таких договорів і достовірності їх перекладів, адже оригінали до нашого часу не збереглися. Так, зокрема, В. Є. Рубаник, досліджуючи проблеми зародження, становлення й розвитку інституту права власності в Україні, вказує на те, що списки цих договорів з'являються не раніше XIV–XV ст., і що спершу мова їх написання була церковнослов'янська, а руською мовою тексти договорів були викладені тільки наступними переписувачами².

Владимирський-Буданов, навпаки стверджує, що хоча вперше ця теза була висловлена Шлецером, однак у подальшому найважливіші підстави для такої підозри вже були ґрунтовно розібрані і спростовані Кругом, Погодіним та ін., а недоліки перекладу були вдало реставровані Лаврівським.

На нашу думку, незважаючи на підозри щодо автентичності таких договорів, вони містять статті, що дають уявлення про регулювання майнових відносин у тогочасному суспільстві. А оскільки дані договори за своєю сутністю були покликані врегулювати зовнішні відносини двох держав, то беззастережно посилались на них, як на джерело цивільного права, що дає цілісну систему правового регулювання не можна, однак вважаємо за необхідне розглянути їх.

Укладення цих договорів було спрямовано, перш за все, на врегулювання торговельних відносин двох держав. Вони визначали права, якими користувалися руські купці у Візантії, також містили норми цивільного, кримінального та міжнародного процесуального характеру.

Так, у «Повісті минулих літ»³ знаходимо текст договору 911 р. (який за своєю суттю є доповненням і розвитком договору 907 р.), зі змісту якого можна зробити висновок про існування наступних способів набуття

права власності: 1) за договором купівлі-продажу; 2) спадкування за заповітом або ж за звичаєм (законом). Варто зазначити про існування такого способу як набуття права власності на майно вбивці, що втік родичем вбитого (*«Если кто убьет, – русский христианина или христианин русского, – да умрет на месте убийства. Если же убийца убежит, а окажется имущим, то ту часть его имущества, которую полагается по закону, пусть возьмет родственник убитого, но и жена убийцы пусть сохранит то, что полагается ей по закону»*)⁴, разом з тим, у договорі 944 р. про права дружини вбивці на майно вже не згадується⁵.

Однак, як слушно зауважив В. С. Рубаник, характерним для договору 911 р. є те, що наведені статті регулювали порядок спадкування, проте стосувалися лише варягів, які перебували на службі в Візантії; осіб же, які потрапили до Візантії за інших підстав, – наприклад, при веденні торгівлі, – договір Олега зовсім не торкається: ці особи не ставали підданими Візантії і стосовно них передбачався інший порядок спадкування майна (відповідно до норм звичаєвого права).

Таким чином, право, закріплене в договорах, не є ані візантійським правом, ані руським: воно складено штучно договірними сторонами, за межами якого існували звичаї, що на той час переважали в регулюванні суспільних відносин, у тому числі щодо набуття права власності.

Наступним документом, що вважаємо за необхідне розглянути є Руська Правда адже це найважливіше джерело для вивчення правової системи та суспільних відносин Київської Русі. Більше того, Руська Правда є першим кодифікованим збірником Руської держави, джерелом ранньофеодального права IX–XIV ст.ст. Питання про її походження, а також час складання є спірними, деякими авторами вказується ще VIII ст.⁶, однак більшість дослідників пов'язують «Найдавнішу Правду» з ім'ям Ярослава Мудрого. Оригінал Руської Правди не зберігся, натомість збереглася значна кількість її списків (за різними даними їх від 106 до 300). Ці списки прийнято поділяти на три редакції – коротку (*надалі в тексті – К.Р.П., досліджувалась нами за Академічним списком*), розширену (*далі в тексті – Розш. Р.П., досліджувалась нами за Троїцьким списком*)⁷, та скорочену з розширеною (*надалі в тексті – Ск. Р.П.*). Кожна з редакцій відображає певні етапи розвитку суспільних відносин у Київській державі.

Однак, оскільки означеному періоду розвитку права ще не притаманна всеоб'ємність (вичерпність) правового закріплення, то й регулювання права власності (у сучасному розумінні) було далеким від ідеального. Руська Правда чітко не визначає підстави набуття права власності, також не перелічує ані коло суб'єктів, ані об'єктів такого права.

Загалом, у праві Київської Русі зміст права власності залежав від того, хто був суб'єктом і про який об'єкт права власності йшлося. Загального терміна для позначення права власності не існувало, те ж саме стосується й підстав набуття права власності.

Об'єктами права власності в першій частині (Правді Ярослава) *К.Р.П.* виступають бойовий кінь, зброя, одяг – тобто рухоме майно, яке належало дружинникам, а у другій частині (Правді Ярославичів) вже містяться статті, що регулюють право приватної власності на землю⁸.

Руська правда під «об'єктом договору купівлі-продажу» розуміла лише рухоме майно (наприклад, в ст. 37 *Розш. Р.П.* *«...Если же [кто] купил на торгу что-нибудь краденное, [а именно] коня, одежду или скотину, то пусть...»*)⁹. Чи могло нерухоме майно (зокрема, земля як об'єкт права власності, перш за все, привілейованого класу) бути предметом договору Руська правда відповіді не дає.

Однак, оскільки на рівні з Руською Правдою ще застосовуються норми звичаєвого права, які мали переважно усну форму, то логічно допускати існування способів набуття права власності, що виходять за межі правового регулювання Руської правди.

Як стверджував І. С. Енгельман, поняття про кордони поземельної власності отримало початок лиш тоді, коли, з поступовим примноженням родів і поселень, відбулось їх зближення одне з одним. А зіткнення людей в одночасному користуванні одним і тим же предметом ставало все частішим, що призвело до необхідності розмежування поземельних ділянок¹⁰.

Більшість дослідників (З. І. Боярська, О. О. Шевченко, В. М. Іванов та ін.) вказують на існування різноманітних форм земельної власності в Київській Русі – князівський домен, боярське й монастирське землеволодіння, земля селянських общин.

Щодо юридичної природи селянського землеволодіння, то більшість вчених (М. Владимирський-Буданов, М. Грушевський, Р. Лашенко) обстоюють думку про землепосідання селян на праві власності. Інші (Л. В. Черепін, Б. М. Чичеріна) вважають, що право власності на землю належало виключно князеві, а селяни були тимчасовими користувачами землі¹¹.

Безспірним є той факт, що серед способів набуття права власності на землю спочатку переважало освоєння вільних земель, що було характерно для тогочасного періоду розвитку суспільства, держави та правової системи. Власність громади на землю базувалась на природному праві, тоді як князівська – на освоєнні порожніх земель та захопленні громадських (так зване «окняження» земель). Право боярської і монастирської власності на землю набувалось, в основному, шляхом дарування князем, проте і ці суб'єкти почасти присвоювали землю сусідських общин.

Так, як зазначає І. С. Енгельман, окрім заволодіння, як способу набуття права власності на землю, існувало ще й передання землі за взаємною згодою, що стосувалося лише земель, які оброблялися. Зі стародавніх літописів стає відомо, що перехід земель від одного володільця до іншого відбувався за допомогою «відводу землі», що виражалось в символічній передачі дерну. Відтак, науковці припускають існування договорів міни та купівлі-продажу, об'єктом яких була земля і які були врегульовані на рівні звичаїв.

Руська Правда містить норми, присвячені спадкуванню за законом та спадкуванню за заповітом, які вже детальніше (порівняно з договорами Русі з греками 907, 911, 944, 971 рр.) дають уявлення про систему спадкування в Київській Русі.

На нашу думку, виходячи зі змісту *Рози.Р.П.*, можна зробити висновок про існування таких способів набуття права власності як знахідка і привласнення загальнодоступних дарів природи.

Щодо знахідки, то стаття 35 *Рози.Р.П.* регулювала порядок проголошення заяви про втрату речі. Таким чином, звичаєве право допускало випадки, в яких знайдена річ переходила у власність особи, яка її знайшла¹².

У статті 82 (крадіжка сіна і дрів), статтях 69, 70 (крадіжка бобрів) *Рози.Р.П.* йдеться про покарання за вчинені злочини в чужому лісі (угідді). Так, на думку А. Станіславського, у статті 82 йдеться також (як і в статтях 69, 70) про неправильне користування чужими угіддями, а саме сіном у чужих лугах, дровами в чужому лісі. Разом із тим, у даних статтях йшлося про незаконність відповідних дій, тобто про крадіжку відповідних речей – сіна, дрів, бобрів з чужих земель. Отже, у випадку, коли ліс або земельне угіддя не перебували у власності конкретної особи, а належали громаді чи були безхазяйними – тоді вилов бобрів чи запарування дровами, сіном тощо були законним способом набуття права власності на відповідні об'єкти¹³.

На основі аналізу доступних джерел, можна зробити висновок про існування наступних способів набуття права власності в Київській Русі: 1) освоєння вільних земель; 2) роздача земель князем за службу; 3) захоплення земель; 4) дарування; 5) спадкування за законом і за заповітом; 6) привласнення загальнодоступних дарів природи; 7) придбання майна за договорами купівлі-продажу; 8) обмін; 9) знахідка.

Регулювання права власності у Галицько-Волинському князівстві (XI – пер. пол. XIV ст.)

Правові інститути Галицько-Волинського князівства мають настільки унікальні особливості, що не можуть не розглядатися окремо від інших руських земель, хоча і мають багато спільного в періодиці їхнього розвитку¹⁴.

Джерелами права у Галицько-Волинському князівстві були звичаї, Руська Правда, князівське законодавство, магнебурзьке право, церковне право.

Як зазначає О. О. Зімін, одним із наслідків татаро-монгольської навали було масове знищення руських міст, за якої були знищені цінні давньоруські законодавчі пам'ятки. У Південно-Західній Русі документи, що залишилися також винишувалися разом із іншими пам'ятками давньоруської культури польсько-литовськими панами і католицьким духовенством. Тому, ті поодинокі документи, що дійшли до нас з історії Галицько-Волинської Русі XII–XIII ст., є унікальними пам'ятками минулого¹⁵.

Ю. В. Цветкова вважає, що найпоширенішими правовідносинами в Галичині та Волинських землях були цивільні, адже з початку розселення тут слов'янських племен, їхніми основними сферами діяльності були ремісництво та торгівля. Спочатку зміст цивільно-правових інститутів мав звичайний характер, однак, починаючи з XI–XII ст. вплив міжнародного права, зокрема, римського, німецького та візантійського, призводить до поступової деформації правової системи.

Як і інші тогочасні пам'ятки права, пам'ятки права Галичини частково дійшли до нас із текстів літописів, а це означає, що їх зміст міг бути відтворений неточно або ж не у повному обсязі.

Щодо способів набуття права власності необхідно зазначити, що в Рукописанні князя Володимира Васильковича (близько 1287 р., з Іпатіївського літопису), в якій він передає землю брату своєму та княгині, вказується про купівлю-продаж села як спосіб набуття права власності. Таким чином, йдеться про купівлю-продаж нерухомих речей (питання, яке залишалося невирішеним у Руській Правді). Науковий інтерес також викликає грамота Олехно Ромашковича про передачу майна Григорію Тункелю, складена 30 січня 1347 р. У ній йдеться про те, що придбане внаслідок купівлі поле Григорій може і «продати», і «отдати» (подарувати), і «променити» (обмінити), і використати для своєї мети «где будет его воля, никому ничим непевно». Таким чином, можна зробити висновок, що купівля-продаж нерухомості була способом набуття права власності, що застосовувався доволі часто.

Особливістю на Волинських (а в подальшому – і на Галицьких землях), як стверджує Ю. В. Цветкова, є те, що тут боярство утворилося ще до приходу та закріплення князівської влади, внаслідок чого масштабних бенефіцій (надання князем земель у спадкове володіння) не відбувалось, адже боярство вже закріпило за собою значні землі, причому не як феода (залежного від верхньої влади, спадкового умовного володіння) а як алод (безумовна, безстрокова, повна приватна власність).

Більшість дослідників історії права стверджують, що в Галицько-Волинській державі вже відбулось розрізнення об'єктів правовідносин на рухомі і нерухомі, а при здійсненні цивільно-правових угод чітко розмежовувалося право власності та право володіння.

Таким чином, оскільки невід'ємним джерелом права Галицько-Волинської держави є Руська Правда, то й способи набуття права власності, які передбачалися Руською Правдою, є невід'ємною частиною правового регулювання виникнення права власності в тогочасному суспільстві. Однак, незважаючи на вказані способи набуття права власності, можна констатувати, що право Галицько-Волинської держави вперше на рівні письмових джерел передбачає такий спосіб набуття права власності на нерухоме майно як купівлю-продаж.

Виникнення права власності в законодавстві Великого князівства Литовського (др. пол. XIV ст. – сер. XVII ст.)

Необхідно зазначити, що процес зближення обох держав, тривав майже двісті років. Першопочатково литовська влада дотримувалася правила «ми старину не рушимо, а новину не вводимо». Саме тому у Великому князівстві Литовському (далі за текстом – ВКЛ) головним джерелом права тривалий час була Руська Правда.

Джерелами права також визнавалися договори («ряди»), які уклалися між Великим князем і місцевою знаттю, за якими українські князі та бояри зобов'язувалися служити Великому князю, а князь – боронити землю від татар. Земські (загальнодержавні) внутрішні нормативно-правові договори відносилися до світського права. Це були угоди двох або більше сторін про встановлення, зміну чи припинення відповідних прав і обов'язків. З ліквідацією удільних князівств у Литовсько-Руській державі в другій половині XV ст. політичні угоди всередині держави між Великим князем Литовським і удільними князями та між місцевими можновладцями вже не уклалися. Також, у *ВКЛ* була поширена дія релігійно-правових норм склад яких був неоднаковим у кодексах та збірках католицьких і православних церков.

Так, як стверджує Н. Полонська-Василенко, найбільше значення для історії мають Земські устави, які були основоположними законами стосовно земель, конституційними хартіями¹⁶. Видання земських уставів було виявом обов'язку, а не ласки князя. Вони *берегли старовину* і стосувалися не станів, а цілої землі. До наших часів дійшло 13 грамот. Найстарша – Ягайла 1424 чи 1430 року Луцькій землі, якою він надає *давні права* – однакові для всіх мешканців, без різниці віри. Решта грамот пізніших – всі вони повторюють старі права. Отже, можна зробити висновок, що в такий спосіб у *ВКЛ* було передбачено інститут набуття права власності за давністю володіння.

Вже починаючи із середини XV ст., як зазначають В. П. Самохвалов і О. Й. Вовк відбувається процес об'єднання двох правових систем в єдину особливу правову систему *ВКЛ*.

Першим збірником, що уніфікував чинне на той час законодавство та судово-адміністративну практику був Судебник Великого князя Казимира IV (1468 р.) (*далі за текстом – СВК*). Оригінал акту про видання *СВК* втрачений, однак збереглися три його списки кінця XV – початку XVI ст.¹⁷. Так, стаття 23 *СВК* про знайдені речі містить вимоги не тримати у себе знайдену тварину чи інші речі, що загубилися більше трьох днів. Знайдені речі потрібно було доставити на королівський двір. Таким чином, суб'єктом набуття права власності на знахідку у разі неможливості віднайти її власника міг бути лише Король.

Однак, 25 статей *СВК* не могли забезпечити всіх потреб в правовому регулюванні *ВКЛ*, тому в 1529 р. після проведення більш широкої і ґрунтовної кодифікації був прийнятий Перший Литовський статут (*далі за текстом – Старий статут*). Який в подальшому отримав ще дві редакції, а саме – Другий Литовський статут був прийнятий в 1566 р. (*далі за текстом – Волинський статут*) та Третій Литовський статут – в 1588 р. (*далі за текстом – Новий статут*)¹⁸.

Важливим, на нашу думку, є той факт, що вперше в історії права, на землях України, *Старим статутом* була введена норма, яка ставила писаний закон над іншими джерелами права. Так, в першому розділі в статті 9 було зазначено, що всі піддані, незалежно від майнового стану і положення, рівно і однаково повинні судитися по цих писаних законах. Таким чином, можна зробити висновок про те, що з цього часу способи, передбачені писаним законом мали перевагу над рештою і користувалися захистом.

Отже, *Старий статут* передбачав такі способи набуття права власності як: 1) пожалування (*розділ 1 – статті 8, 24, 25 та ін.*); 2) купівля-продаж (*розділ 1 – статті 3, 15, 16, 25, розділ 5 – стаття 4*); 3) давність володіння (*розділ 1 – статті 15, 19 та ін.*); 4) спадкування (*розділ 1 – стаття 17, розділ 3 – стаття 9, розділ 4*); 5) застава нерухомого майна (*розділ 10 – стаття 8*); 6) знахідка (*розділ 13 – стаття 24*) як спосіб набуття права власності стосувалася лише безхазяйних тварин.

В 1557 р. відбулося масштабне реформування відносин власності у *ВКЛ* у зв'язку з прийняттям Устава на волюки й наступних змін до нього.

Як зазначає В. Є. Рубаник, землевпорядкування почалося із встановлення меж земельних наділів, які повинні були підтверджуватися відповідними правовстановлюючими документами. Після цього всі земельні ділянки, що перебували у власності чи володінні жителів даного поселення і розташовувалися хаотично, у різних місцях, зводилися у одне ціле; і вже після цього відбувалася їхня поміра. У ході останньої всі орендні землі сільської громади, незалежно від того, хто і яким шляхом їх придбав (отримав у спадок, купив, тощо) та скільки часу нею володів поділялись на три рівних поля. Таким чином, по суті ліквідувалося історично оформлене селянське землеволодіння, а посполиті остаточно позбавлялися права вільно розпоряджатися землею.

У порівнянні зі *Старим Статутом* 1529 р., *Волинський Статут* 1566 р. вніс певні корективи у питання способів набуття права власності. Зміни, внесені другою редакцією, в сфері набуття права власності в основному стосувалися скасування обмежень на розпорядження приватними володіннями. Зокрема, відбулося скасування заборони на відчуження нерухомого майна понад одну третину від загальної площі батьківського маєтку, однак за близькими родичами залишалось право викупу двох третин частки (одна третина продавалась «на вічність»). Також, в ньому приділялася увага розподілу майна у разі розлучення, змінена процедура набуття права власності на заставлене майно, викуп якого був окреслений певним строком, вперше регулювався порядок набуття права власності на скарб¹⁹.

У 1569 р. в Любліні Польське королівство і *ВКЛ* об'єдналися в єдину державу – Річ Посполиту (щоправда литовське князівство все ж таки зберігало певну автономію, зокрема, стосовно законів і суду). В результаті, за Люблінською унією 1569 р., від Литви до Польщі відійшли майже всі українські землі (Підляшшя, Волинь, Брацлавщина, Поділля й Київщина) за винятком Буковини, яка входила до складу Молдови, та Закарпаття, що перейшло під владу Угорщини. Під Литвою залишилися тільки північно-західні руські землі: Берестейщина і Пінщина.

Правова система на українських землях після Люблінської унії 1569 р. формувалась на основі звичаєвого руського права та польсько-литовського законодавства (статутів, судєбників, сеймових постанов, привілеїв тощо)²⁰.

Цікаво, що тогочасне польське законодавство вже поділяло способи набуття права власності на первинні, до яких відносило присвоєння, споконвічне проживання, військову здобич, набуття права власності на підставі берегового права, придбання права власності за рахунок полювання і рибальства і вторинні – одержання спадщини, дарування землі, придбання за угодою. Однак, у зв'язку з тим, що у Польщі на той час ще не було вирішене питання кодифікації (хоча й діяли окремі збірники законів і статuti), польськими судами основними джерелами чинного права визнавалися королівські та великокнязівські грамоти, Устава на волоки, Литовський статут в редакції 1566 р.

Під тиском польської шляхти, в 1588 р. була прийнята третя редакція Литовського статуту відповідно до якої остаточно всі обмеження щодо розпорядження приватними володіннями шляхетської земельної власності були скасовані. Стосовно ж способів набуття права власності, то вперше на законодавчому рівні було врегульовано порядок обміну грунтами. Цей статут діяв до 1840–1842 рр. (у Київській, Подільській та Волинській губерніях) до поширення російського законодавства.

У результаті різкої зміни політичної ситуації на теренах України в XV–XVI ст. (що було спричинено протиріччями з литовсько-польськими феодалами з однієї сторони та агресією Кримського ханства з іншої) починає формуватися українське козацтво, в основному з селян-втікачів. Перша писемна згадка про український козаків датується 1492 р. Масове покозачення населення півдня України особливо виразно простежується в повстаннях 30-х років XVII. Але, сам процес виникнення і формування стану козаків був досить тривалим²¹.

Своєрідні історичні умови існування українського козацтва обумовили специфіку правового регулювання суспільного життя козацтва.

Спочатку Річ Посполита вбачала в козаках своїх підданих, а з середини XVII ст. на Запоріжжя формально поширилась влада українських гетьманів, а згодом і влада московського царя. Однак, попри все, універсальним джерелом права на Січі було козацьке звичаєве право, яке мало усний характер і було симбіозом українського звичаєвого права, елементів німецького магдебурзького, положень литовських статутів, а також мало турецько-татарський, польський та російський впливи. В той же час існує і інша думка, зокрема В. М. Іванов стверджує, що козаки не визнавали дії Статутів та магдебурзького права. Разом з тим, необхідно зазначити, що через усну форму права істинність кожної позиції може бути піддана сумніву.

Стосовно способів набуття права власності звичаєве право козаків передбачало: 1) виготовлення речей власною працею; 2) отримання приплоду від худоби; 3) отримання урожаю з «родючих» (плодових) дерев чи злаків; 4) отримання частки при розподілі мисливської здобичі або улову риби; 5) отримання прибутку від торгівлі; 6) отримання майна або грошей за угодою; 7) спадщина; 8) знахідка; 9) закінчення строку давності володіння; 10) військова здобич.

Необхідно зазначити, що вказані способи, перш за все, були напрацьовані суспільним побутом і не пройшли юридичного закріплення (скоріш за все, існували в побуті ще до козацької доби), а тому їх потрібно розглядати доволі умовно.

Таким чином, можна зробити висновок, що на українських землях до початку першої половини XVII ст. застосовувалася значна кількість способів набуття права власності. І якщо спочатку правове регулювання права власності в основному здійснювалося на базі звичаїв, що було обумовлено розвитком тогочасного суспільства, то вже починаючи з 1529 р., з прийняттям Першого Литовського статуту, ситуація починає змінюватися в бік домінування писаного права – закону.

¹ *Владимирский-Буданов М. Ф.* Обзор истории русского права. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://statehistory.ru/books/Mikhail-Vladimirskiy-Budanov_Obzor-istorii-russkogo-prava, вільний.

² *Рубаник В. С.* Інститут права власності в Україні: проблеми зародження, становлення й розвитку від найдавніших часів до 1917 року: Історико-правове дослідження / В. С. Рубаник – Х.: Легас, 2002 – 352 с. – С. 20.

³ *Повість минулих літ.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrlib.com.ua/narod/printout.php?id=7&bookid=2&part=1>, вільний.

⁴ *Русская история.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bibliotekar.ru/rus/1.htm>, вільний.

⁵ *Хрестоматія з історії держави і права України: навч. посіб. / Упоряд.: А. С. Чайковський (кер.), О. Л. Копиленко, В. М. Кривоніс, В. В. Свистунов, Г. І. Трофанчук.* – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 656 с. – С. 18.

⁶ *Боярська З. І.* Історія держави і права України: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. – К.: КНЕУ, 2001. – 280 с. – С. 45.

⁷ *Правда Русская : учебное пособие / Отв. ред. акад. Б. Д. Греков.* – М., Л.: Издательство Академии наук СССР, 1940. – 112 с. – С. 11–17.

⁸ *Історія держави і права України. Академічний курс: У 2-х т. / За ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина.* – Т. 1. – К., 2000. – С. 78.

⁹ *Руська Правда. Розширена редакція (за Троїцьким списком).* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://textbooks.net.ua/content/view/864/17/>, вільний.

¹⁰ *Энгельман И. Е.* О приобретении права собственности на землю по русскому праву. / Соч. Ивана Энгельмана. – СПб : тип. Н. Тиблена и Ко., 1859. – 221 с. – С. 7.

¹¹ Іванов В. М. Історія держави і права України. Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2003. – 416 с. – С. 46.

¹² Ланге Н. И. Исследование об уголовном праве Русской Правды. / Соч. Н. Ланге. – СПб : тип. 2 Отд. С. е. и. в. канцелярии, ценз. 1860. – 290 с. – С. 241–242.

¹³ Станиславский А. Г. Исследование начал ограждения имущественных отношений в древнейших памятниках русского законодательства / Юридический сборник, изд. Д. Мейером. – Казань, 1855. – С. 153–218.

¹⁴ Історія українського права : Посібн. / І. А. Безклубий, І. С. Гриценко, О. О. Шевченко та ін.; – К.: Грамота, 2010. – 336 с. – С. 68.

¹⁵ Памятники русского права: Памятники права феодально-раздробленной Руси XII–XV вв. Вып. 2 / Сост.: Зимин А. А.; Под ред.: Юшков С. В. – М.: Госюриздат, 1953. – 442 с. – С. 25.

¹⁶ Полонська-Василенко Н. Історія України. У 2-х тт. – Т. 1. – 3-е вид. – К., 1995.

¹⁷ Судебник Великого князя Казимира Ягайловича. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/monograf/33/7.pdf>, вільний.

¹⁸ Кодифікація цивільного законодавства на українських землях: в 2-х томах / Уклад.: Ю. В. Білоусов, І. Р. Калаур, С. Д. Гринько та ін. / За ред. Р. О. Стефанчука та М. О. Стефанчука. – К.: Правова єдність, 2009. – Т. 1. – 1168 с. – С. 13–57.

¹⁹ Древнейшие государства на территории СССР. Материалы и исследования 1988–1989 гг. / Отв. ред. А. П. Новосельцев, – М.: Наука, 1991. – 368 с. – С. 334.

²⁰ Захарченко П. П. Історія держави і права України: Підручник. – К.: Атіка, 2005. – 368 с. – С. 31.

²¹ Історія українського козацтва: Нариси: у 2 т. / Редкол.: В. А. Смолій (відп. ред.) та ін. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – Т. 2 – 724 с. – С. 135.

Резюме

Яремova I. В. Розвиток законодавства та наукової думки про виникнення права власності на українських землях до першої половини XVII століття.

У статті досліджуються особливості правового регулювання виникнення права власності на українських землях до першої половини XVII століття. Зокрема, звертається увага на окремі способи набуття права власності у законодавстві Галицько-Волинського князівства, Великого князівства Литовського, Козацької держави (Гетьманщини). Досліджуються особливості окремих об'єктів права власності (зокрема, особливості правового режиму нерухомого майна).

Ключові слова: право власності, способи набуття права власності, виникнення права власності.

Резюме

Яремova И. В. Развитие законодательства и научной мысли о возникновении права собственности на украинских землях до первой половины XVII столетия.

В статье исследуются особенности правового регулирования возникновения права собственности на украинских землях до первой половины XVII столетия. В частности, обращается внимание на отдельные способы приобретения права собственности в законодательстве Галицко-Волинского княжества, Великого княжества Литовского, Казацкого государства (Гетманщины). Исследуются особенности отдельных объектов права собственности (в частности, особенности правового режима недвижимого имущества).

Ключевые слова: право собственности, способы приобретения права собственности, возникновение права собственности.

Summary

Iaremova I. Development of the legislation and scientific thought of property right emergence on the Ukrainian lands to the first half of the XVII century.

In article features of legal regulation of emergence of the property right on the Ukrainian lands to the first half of the XVII century are investigated. In particular, the attention to separate ways of buying of property in the legislation of the Galitsko-Volynsky principality, Grand Duchy of Lithuania, the Cossack state (Getmanshchina) is paid. Features of separate objects of the property right (in particular, features of a legal regime of real estate) are investigated.

Key Words: property right, ways of buying of property, property right emergence.

Отримано 14.11.2013